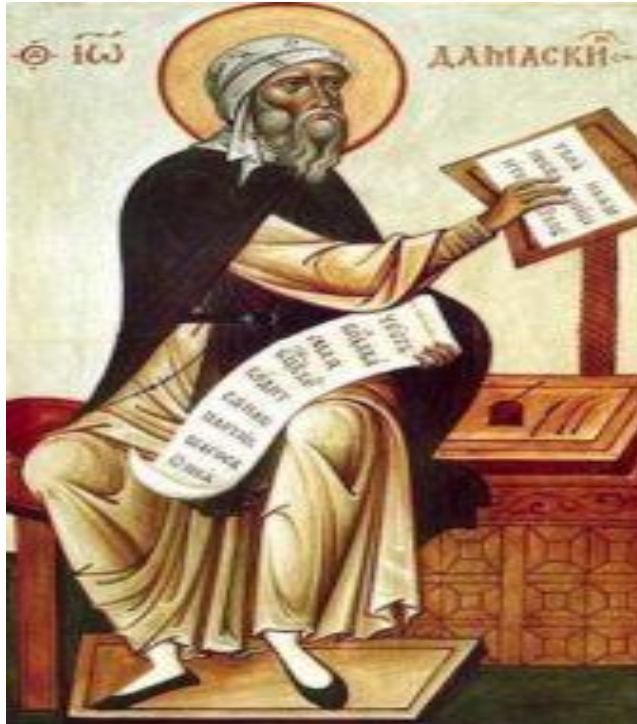

Ιωάννης ο Δαμασκηνός: Ο υμνογράφος της θεολογίας του λαού.

Γράφει ο Μιχάλης Αθανασίου, υπ. Διδάκτωρ Θεολογίας.

Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός έζησε μεταξύ του 7^{ου} και 8^{ου} αιώνα μ.Χ. και ήταν ένας από τους πλέον πολυμαθείς και ασκητικούς Πατέρες της Εκκλησίας μας. Οι έγκυρες πληροφορίες για το βίο του Σύριου αυτού μοναχού από την Δαμασκό είναι περιορισμένες και ουσιαστικά περιλαμβάνονται σε παλαιά συναξάρια. [1] Υπήρξε δε πολυγραφότατος, ενώ η συμβολή του κατά την περίοδο της εικονομαχίας τον κατέστησε μία από τις σπουδαιότερες ιστορικές φυσιογνωμίες της εποχής. Η αντιαρετική διδασκαλία, η εντριβή του στην φιλοσοφία ως και η ακριβής διατύπωση της θεολογικής διδασκαλίας επτά αιώνων σε σαφείς και πυκνές προτάσεις, τον ανέδειξαν επιπλέον και ως μία από των κορυφαίων φυσιογνωμιών της βυζαντινής διανόησης γενικότερα.

Ωστόσο, ο Δαμασκηνός είναι γνωστός και για το βιβλίο της Οκτώηχου που προσγράφεται στο όνομά του. [2] Πρόκειται για ένα υμνολογικό βιβλίο που περιέχει αναστάσιμους ύμνους για όλο το λειτουργικό έτος. Η Οκτώηχος

δε αποτελεί τον πυρήνα του εν χρήση λειτουργικού βιβλίου της Παρακλητικής· όπου παρά των ύμνων του Δαμασκηνού περιέχει και ποιήματα άλλων υμνογράφων, ως του αυτοκράτορος Λέοντος ΣΤ΄ του Σοφού, τού Κωνσταντίνου Ζ΄ τού Πορφυρογεννήτου, κ.α. [3]

Όμως οι εκκλησιαστικοί ύμνοι που προέρχονται από το χέρι του Δαμασκηνού, αλλά και γενικότερα εκείνοι όλων των λειτουργικών βιβλίων της Εκκλησίας μας (των Μηναίων, του Τριωδίου ή του Πεντηκοσταρίου), δεν είναι απλά κάποια δημιουργήματα κατά κάποιους μετρικούς ή ποιητικούς κανόνες και νόμους. Αποτελούν επιπρόσθετα την συμπυκνωμένη και προσωπική έκφραση της ορθοδόξου θεολογίας και εμπειρίας της Εκκλησίας· όλων των αιώνων της υπάρξεώς της. Δηλαδή οι διάφοροι υμνογράφοι που, κατά ανάγκη και κανόνα ήταν άγιοι και μορφωμένοι μέσα στα νάματα της Εκκλησίας, αναλάμβαναν το έργο να επαναδιατυπώσουν τα διδάγματα της θεολογίας, των μεγάλων εκκλησιαστικών γεγονότων, των συνόδων και των Πατέρων, σε γλώσσα απλή και ποιητική. Έχει μάλιστα παρατηρηθεί ότι εκείνη την εποχή των μεγάλων υμνογράφων δεν υπήρχε ως σήμερα η επιπλέον κατηγορία των μελοποιών, η οποία ανελάμβανε τα ποιητικά υμνολογήματα των υμνογράφων να τα επενδύσουν με μελωδίες· αλλά οι ίδιοι ήταν και οι μελωδικοί επενδυτές αυτών. [4] Άρα μεγάλη τους η αξία και η προσφορά!

Ο Δαμασκηνός λοιπόν δεν ήταν μόνον υμνογράφος αλλά επιπλέον και καθοριστική μορφή στα θεολογικά και επιστημονικά δρόμενα της εποχής του καθότι, ακόμη, επανασύνοψε την θεολογική διδασκαλία της Εκκλησίας που υπήρχε έως της εποχής του και έγραψε αναλυτικά φιλοσοφικά έργα παρόμοια στην μορφή με τα έργα του Αριστοτέλη. [5] Ο Ιωάννης όμως είναι σημαντικός και στην χριστιανική υμνολογία, για παρόμοιο λόγο ως στην θεολογία. Δηλαδή παρατηρείται ότι ως στα θεολογικά πράγματα, ο ευφυής αυτός Σύριος μοναχός, ανακεφαλαίωσε και συνόψισε στο έργο του σύμπασα την θεολογία της Εκκλησίας, ομοίως λοιπόν και στο είδος της υμνογραφίας κατάσκεύασε ύμνους τέτοιους που απετέλεσαν τον πυρήνα του ετήσιου λειτουργικού κύκλου της λατρείας της. Είναι ο Δαμασκηνός αναμφισβήτητα από τους πολυγραφότατους υμνογράφους των εν χρήσει εκκλησιαστικών ύμνων της Εκκλησίας μας. Είναι, θα λέγαμε δε αλλιώς, η φωνή του λαού. Είναι εκείνος

που μετασημάτισε τα υψηλά θεολογικά κείμενα σε ευσύνοπτους και μετρικούς ύμνους και τους έβαλε στο στόμα του λαού. Διότι οι εκκλησιαστικοί ύμνοι είναι ασφαλώς αντικείμενα του λαού, καθότι ψάλλονται από τον κατώτερο κλήρο των ψαλτών για να ακούγονται κυρίως από τον λαό. Παλαιότερα δε, στην Εκκλησία, οι λιγостоί ύμνοι που χρέζονταν στις πρώτες ακολουθίες ψάλλονταν από τον ίδιο τον λαό και κλήρος ψαλτών δεν υπήρχε. Οι δε ιερατικές ευχές και εκφωνήσεις δεν αφορούν σε κάθε περίπτωση και τον λαό αλλά είτε τους κληρικούς μεταξύ τους (πχ: Ευλόγησον Δέσποτα, που λέει ο Διάκονος προς τον επίσκοπο) ή τον Θεό, προς τον οποίον μυστικώς ή εκφώνως απευθύνονται. [\[6\]](#).

Αλλά ας δούμε λοιπόν μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα της υμνοποιητικής δεξιοτεχνίας του Δαμασκηνού. Λέει ένα αναστάσιμο στιχηρό του Σαββάτου του ά ήχου:

Τῷ πάθει σου, Χριστέ, παθῶν ἠλευθερώθημεν, καὶ τῇ ἀναστάσει σου ἐκφθορᾶς ἐλυτρώθημεν· Κύριε δόξα σοι. [\[7\]](#)

Η μονή αυτή και σύντομη φράση περιέχει με ένα ευσύνοπτο και απλό τρόπο όλο το επίγειο έργο του Θεανθρώπου Χριστού, ήτοι το Πάθος και την Ανάσταση του, δια των οποίων η ανθρωπότητα λυτρώθηκε από τα δεσμά του Διαβόλου και συναναστάται μαζί του.

Δογματικό στιχηρό τροπάριο του Σαββάτου του γ' ήχου θεολογεί: Μέγιστον θαῦμα! παρθένος τεκοῦσα, καὶ τὸ τεχθὲν Θεὸς πρὸ αἰώνων, προφανὴς ὁ τόκος, καὶ τὸ τελούμενον ὑπὲρ φύσιν. Ὡ Μυστηρίου φρικώδους! ὃ καὶ νοούμενον, ἄφραστον μένει, καὶ θεωρούμενον, οὐ καταλαμβάνεται. Μακαρία σὺ εἶ ἄχραντεΚόρη, Ἄδὰμ τοῦ γηγενοῦς θυγάτηρ, καὶ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου φανεῖσα μήτηρ. Αὐτὸν ἰκέτευε, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν. [\[8\]](#).

Το τροπάριο αυτό θεολογεί προφανώς περί της Υπεραγίας Θεοτόκου. Πάλι μέσα σε σύντομο λεκτικό χώρο αναφέρει τα πλείστα κύρια περί αυτής, ήτοι τον υπέρ φύσιν τοκετό, την συνεισφορά της στο μέγα Μυστήριο της σωτηρίας, την μακαριότητα που αξιώθηκε και την μεσιτική της πρεσβεία.

Τέλος, τροπάριο του αναστάσιμου κανόνα της Κυριακής του πλ. δ' ήχου λέει: Τὴν παντοδύναμον Χριστοῦ Θεότητα, πῶς μὴ θαυμάσωμεν, ἐκ μὲν παθῶν πᾶσι, τοῖς πιστοῖς ἀπάθειαν, καὶ ἀφθαρσίαν βλύζουσιν, ἐκπλευρᾶς δὲ ἁγίας, πηγὴν ἀθάνατον στάζουσιν, καὶ ζωὴν ἐκ τάφου αἴδιον. [\[9\]](#).

Και σε αυτό το δειγματικό τροπάριο είναι αδιαμφισβήτητη η παρουσία υψηλής θεολογίας για χρήση του λαού στον ναό. Ο Κύριος θεολογείται ως παντοδύναμος, Σωτήρ των ανθρώπων, Αναστάς και Πατήρ της αθανασίας και της αιώνιας αλήθειας.

Για την σύγχρονη υμνολογική και μουσική έρευνα παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον το παράδοξο φαινόμενο πώς τα δύσκολα και πυκνά και ακριβή θεολογικά κείμενα της Εκκλησίας, που συχνά εκτείνονται σε πολλές σελίδες πατερικών κειμένων ή πρακτικών των συνόδων μπορούν και μεταγράφονται σε έμμετρα μελωδικά και απλά προς κατανόηση από τον λαό δημιουργήματα. Θέτει δε η έρευνα σαφή σχετικά ζητήματα. Τί ακριβώς συμβαίνει με το περιεχόμενο των θεολογικών κειμένων κατά την μεταγραφή τους αυτή; Γιατί χρησιμοποιούνται ύμνοι για να εκφράσουν την θεολογία προς τον λαό στον ναό; Είναι ο ύμνος η κύρια και *par excellence* γλώσσα της θεολογίας; Όσο δε αναφορά το πρακτικό μελωδικό μουσικό μέρος τους: Υπάρχουν κάποια συγκεκριμένα και σκόπιμα μέτρα ή μετρικά μοτίβα; Η δε μουσική που επενδύει τους ύμνους πώς επηρεάζει και τί συναισθήματα προκαλεί στην ψυχή, σχετικά με τα θεία νοήματα που εκείνοι περιέχουν; [\[10\]](#).

Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός έζησε περίπου στα μέσα της περιόδου ακμής της χριστιανικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αυτή η ιδιαίτερη συγκυρία συνέδραμε ώστε και το έργο του να είναι ανάλογο. Απετέλεσε, θα λέγαμε με σημερινούς όρους, ένα είδος εγκυκλοπαιδιστή της θεολογίας και της φιλοσοφίας. Απετέλεσε όμως και τον εξοχότερο εκπρόσωπο της υμνογραφικής παραγωγής της Εκκλησίας, του οποίου τα υμνολογικά ποιήματα, ως ενός άλλου Δαυίδ, χρησιμοποιήθηκαν από αυτήν για να αποτελέσουν έκφραση του χριστεπώνυμου λαού της. Είναι ο υμνογράφος της λαϊκής θεολογίας.

Παραπομπές:

[1] Βλ. PG 94, 501-504.

[2] Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός υποτίθεται ότι είναι ο συγγραφέας της πραγματείας του 9^{ου} αιώνα: Raasted, Jørgen, επιμ. (1983). *TheHagiopolites: A Byzantine Treatise on Musical Theory*. Cahiers de l'Institut du Moyen-ÂgeGrecet Latin. 45. Copenhagen: Paludan.

[3] Βλ. «Παρακλητική», Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 10, εκδ. Μαρτίνοσ Αθ., Αθήνα 1967, στ. 28.

[4] Γ. Θ. Στάθης, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποιίας*, Αθήνα 2003, σσ. 27-28.

[5] Βλ. σχετ. Α.Δελικωστόπουλος, *Ελληνικός στοχασμός και χριστιανική διανόηση – Η φιλοσοφία των πατέρων*, Αθήνα 1993, σ. 239.

[6] Βλ. σχ. Αρχ. Ν. Πάρης, *Διερευνήσεις στο λειτουργικό άσμα*, Κατερίνη 2003, σσ. 96-101.

[7] *Παρακλητική ή Οκτώηχος*, περιέχουσα άπασαν την ανήκουσαν αυτή ακολουθίαν, εκδ. ΦΩΣ, Αθήνα 2011.

[8] Ένθ. αν.

[9] Ένθ. αν.

[10] Υπάρχει άφθονο επιστημονικό έργο που ασχολείται με το δόγμα της πίστης στους ύμνους, λιγότερο όμως που ασχολείται συγκεκριμένα με το θέμα της μετατροπής των διδακτικών κειμένων σε κείμενα ύμνου και που εστιάζει στον Ιωάννη τον Δαμασκηνό. Η πλείστη βιβλιογραφία ασχολείται κυρίως με την φιλολογική και μουσική υπόσταση των ύμνων γενικότερα, ή ενός συγκεκριμένου υμνογράφου ειδικότερα (π.χ. Ρωμανός ο Μελωδός, Κοσμάς ο Μαΐουμά, κ.λ.π.). ΟΚ. Μητσάκης, με το μνημειώδες έργο του «Βυζαντινή υμνογραφία: από την εποχή της Καινής Διαθήκης έως την εικονομαχία» παρουσίασε και εμβάθυνε όλα τα πιθανά θέματα που σχετίζονται με την υμνολογία και ως εκ τούτου έθεσε τις βάσεις για μία ευρύτερη και ποικιλότερη έρευνα.